

NAUCZYCIEL MAŁEGO DZIECKA – MIĘDZY MOŻLIWOŚCIĄ A KONIECZNOŚCIĄ

Jolanta Nowak, Polska

Abstrakt

Współczesny pedagog funkcjonuje w przestrzeni zawodowego działania, którą wyznaczają dwie kategorie: wolności i przymusu. Warto przyjrzeć się i dokonać analizy oczekiwań, wymagań i postulatów, kierowanych przez jednostki i instytucje pod adresem nauczyciela przedszkola. Z drugiej zaś strony należy zapytać samych nauczycieli, jak postrzegają swoje miejsce i rolę w edukacji małego dziecka. Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania stało się inspiracją do przeprowadzenia badań sondażowych wśród nauczycieli przedszkoli.

Słowa kluczowe: nauczyciel przedszkola, powinności, przeszkody, propozycje zmian.

1. Dialektyka relacji wolności i przymusu

Wolność wyboru i odpowiedzialność to kategorie, które stanowią fundament funkcjonowania człowieka we współczesnym świecie. Kierowanie się w działaniu własną hierarchią wartości, możliwość stanowienia autogennych celów pozwala jednostce wytyczyć indywidualną ścieżkę samorealizacji na polu osobistym i zawodowym, którą podąża w oparciu o własny program rozwoju. Wyznaczenie indywidualnych standardów umożliwia porównanie uzyskanych rezultatów działań z przyjętymi zamierzeniami, a równocześnie kształtuje odpowiedzialność za prezentowane zachowania i skłania do autorefleksji. Owo budowanie własnej podmiotowości, zdaniem J. Bałachowicz (2009, s.59-60), daje: poczucie sprawstwa, wpływu na zdarzenia i znaczenia oraz świadomość refleksyjnego monitorowania i kontroli podjętych działań.

Myślenie o człowieku jako indywidualności, posiadającej własną tożsamość, konstruującej własne rozumienie świata w dialogu z innymi i stanowiącej o swoim miejscu w tym świecie przeorientowało dotychczasowe paradygmaty edukacji. Coraz częściej i coraz więcej mówi się o edukacji podmiotowo zorientowanej. Jednak zarówno rozważania teoretyków jak i pedagogów praktyków skierowane są głównie na dziecko jako podmiot wszelkich zabiegów edukacyjnych. Dotyczą kreowania środowiska edukacyjnego, które będzie źródłem gromadzenia przez dziecko doświadczeń podmiotowych w relacjach ze światem materialnym i społeczno–kulturowym. To właśnie na nauczycielach spoczywa odpowiedzialność za tworzenie warunków do upełnomocniania wychowanków. Implikuje ona konieczność posiadania przez nich wiedzy merytorycznej i metodycznej na temat idei

podmiotowości oraz pełnomocności ucznia, jak również przekonania o słuszności tej koncepcji i potrzebie jej aplikacji do procesu edukacyjnego.

O ile model podmiotowej edukacji z uwzględnieniem podstaw teoretycznych, procedur i strategii kształcenia oraz uwarunkowań endo- i egzogennych jest dobrze znany nauczycielom, to jednak niewielu pedagogów chce/potrafi go urzeczywistnić w codzienności dydaktyczno-wychowawczej. Dlaczego tak się dzieje? Gdzie tkwią blokady w upodmiotowieniu procesu kształcenia? Skoro pełnomocność nie jest człowiekowi dana, to w jaki sposób można wypracować stan pełnomocności?

Otóż W. Puślecki (2002, s.129) zwraca uwagę na dwie grupy czynników, które rozstrzygają o istnieniu, rozwoju i funkcjonowaniu pełnomocności uczestników procesu kształcenia. Pierwsza z nich dotyczy dyspozycji wewnętrznych, obejmujących sferę intelektualno-sprawnościową (wiedza o swoich uprawnieniach, jej rozumienie, refleksja, zasób doświadczeń pełnomocnościowych, umiejętność stosowania ich na gruncie praktyki) oraz uczuciowo-wolicjonalną (przyjęty system wartości, postawy, poglądy, motywacja, zaangażowanie emocjonalne). Druga zaś odnosi się do uwarunkowań zewnętrznych, stanowiących swoistą triadę: poglądów pedagogicznych, szkolnych aktów normatywnych i praktyki edukacyjnej. Można zatem przyjąć, że poziom partycypacji nauczyciela w przemianach, wynikających z podjętych działań reformatorskich na polu edukacji, zależy przede wszystkim od jednostkowej gotowości i potencjału do zmiany. Jednak równie ważne, jak zauważa E. Zalewska (2006, s.63), jest zapewnienie prawnych i realnych gwarancji dla nauczycielskiej autonomii, wyznaczającej ramy dla wdrożenia owych zmian.

Jak pokazuje dzisiejsza rzeczywistość edukacyjna, wielu nauczycieli „przeżywa „odrodzenie” pracując w sposób kreatywny, odkrywa w sobie inspirację i motywację do przyjmowania nowych wyzwań, doznaje dowartościowania” (JAKUBOWICZ- BRYX, 2008, s.100). Właśnie tacy pedagodzy, którzy rozumieją i doświadczają własnej podmiotowości, są przygotowani „do kształcenia człowieka wielowymiarowego tj. autonomicznego, wolnego, twórczego, a także otwartego i samodzielnego, człowieka jutra” (GRZESZKIEWICZ, 2006, s.183). Natomiast nauczyciel podporządkowany, bezkrytycznie powielający gotowe rozwiązania praktyczno-pedagogiczne, wykazujący bezrefleksyjny stosunek do własnych działań, pozbawiony wiary we własne możliwości i poczucie sprawstwa, nie będzie skłonny przystać na podmiotowość uczniów. Taka perspektywa myślenia o edukacji kotwiczy go bowiem w tradycyjnym modelu edukacji, edukacji przeszłości.

2. Rola i zadania nauczyciela w świetle badań empirycznych

W roku 2009 przeprowadzono badania sondażowe, których celem było uzyskanie informacji na temat postrzegania roli i zadań nauczyciela we współczesnej edukacji małego dziecka. O wyrażenie opinii w tej sprawie poproszono nauczycieli pracujących w placówkach przedszkolnych, znajdujących się na terenie miasta Bydgoszczy. Podstawą analizy uczyniono dane empiryczne zgromadzone na podstawie ankiet, które wypełniło 42 nauczycieli, w tym 2 mężczyzn.

Narzędzie diagnostyczne, które celowo skonstruowano na użytek prowadzonych badań, zawierało trzy bloki tematyczne. Dotyczyły one poznania opinii pedagogów praktycznie zorientowanych na temat powinności nauczyciela przedszkola względem dziecka, rodziców oraz nadzoru pedagogicznego, przeszkód zakłócających bądź uniemożliwiających realizację tych obowiązków jak również wskazania propozycji zmian w wymienionych obszarach. Pytania zamieszczone w ankiecie miały charakter otwarty, co pozwoliło szerzej wypowiedzieć się nauczycielom w związku z podjętą problematyką i w żaden sposób nie sugerowało możliwych/oczekiwanych odpowiedzi. Ze względu na wielość i różnorodność wątków zawartych w odpowiedziach formułowanych przez osoby badane, każda z wyłonionych kategorii odpowiedzi była traktowana rozłącznie. Materiał empiryczny zebrany podczas badań uczyniono przedmiotem analizy ilościowo–jakościowej, co pozwoliło na dokonanie pewnych uogólnień i dało podstawy do wyprowadzenia wniosków dla teorii i praktyki pedagogicznej.

Pierwsze z postawionych pytań dotyczyło wskazania najważniejszych, zdaniem pedagogów, powinności nauczyciela przedszkola względem swoich wychowanków. Odpowiedzi badanych skoncentrowane były przede wszystkim wokół zapewnienia dziecku podstawowych potrzeb: bezpieczeństwa, stabilizacji, ale również potrzeby afiliacji, odnoszącej się do relacji człowieka z otoczeniem oraz potrzeb związanych z odbiorem społecznym. Nauczyciel powinien bezwarunkowo akceptować dziecko, wykazywać dużo cierpliwości, zrozumienia dla jego potrzeb i zachowań oraz odnosić się do niego z szacunkiem, traktować jako jednostkę autonomiczną, która potrzebuje własnej przestrzeni. Na rolę nauczyciela – opiekuna małego dziecka wskazało 88,09% ogółu badanych. Na dalszym miejscu wymieniono troskę o harmonijny rozwój dziecka, tworzenie stymulującego środowiska edukacyjnego, budzenie zainteresowań oraz wyzwalanie dziecięcej aktywności. Taką opinię wyraziło 69,05% nauczycieli. Zdecydowanie mniej badanych, bo 35,71% uznało, że zadaniem wychowawcy jest budowanie rusztowania, rozumiane jako służenie pomocą w rozwiązywaniu problemów, dopasowywanie rodzaju i zakresu wsparcia adekwatnie do potrzeb dziecka. Niewielka grupa badanych (14,28%) stwierdziła, że główną

powinnością nauczyciela przedszkola jest dobre, co podkreślano, przygotowanie do bezkolizyjnego przekroczenia progu szkolnego i systematycznej nauki w szkole. Troje badanych (7,14%) zwróciło uwagę na aspekt wychowawczy w pracy przedszkola.

Jakie przeszkody napotykają nauczyciele w wypełnianiu podanych wcześniej powinności? To pytanie miało zachęcić badanych do poszukiwania i zidentyfikowania źródeł oporu oraz barier, które utrudniają realizację zadań wpisanych w obowiązki nauczyciela małego dziecka. Blisko połowa badanych (47,62%), jako główną przyczynę trudności w wypełnianiu powierzonych zadań, wskazała zbyt dużą liczebność dzieci w grupach przedszkolnych. Skutkuje to brakiem możliwości indywidualizacji pracy, ogranicza zakres bezpośrednich relacji nauczyciela z dzieckiem. Kolejnym utrudnieniem są, zdaniem 19,05% badanych, przyzwyczajenia, jakie dziecko wyniosło z domu. Dotyczy to głównie braku znajomości norm i zasad współżycia społecznego bądź nieprzestrzegania przyjętych umów. Zbliżona liczebnie grupa osób (16,66%) dopatruje się przeszkód wśród czynników wewnątrzosobowych, takich jak: nadpobudliwość psychoruchowa dzieci, trudności w koncentracji uwagi, ale także niechęć do podjęcia współpracy, nieprzystosowanie społeczne, brak samodzielności, czy bierna postawa względem proponowanych zadań. Co ciekawe, tylko nieliczne osoby wskazywały na zbyt obszerny zakres treści programowych, które należy zrealizować na etapie przedszkolnym oraz, co się z tym wiąże, nadmierny pośpiech w realizacji zadań.

Wśród propozycji zmian, jakie wysunęli badani nauczyciele, na pierwszym miejscu, co nie jest zaskoczeniem, pojawiło się zmniejszenie liczby dzieci w oddziałach przedszkolnych. Taki postulat wyartykułowało 35,71% ogółu badanych. Kolejne propozycje to: częstsze stosowanie metod poszukujących w pracy z dziećmi, zachęcanie do twórczego myślenia, niekonwencjonalnego działania, umożliwienie wyrażania własnej aktywności w różnych formach ekspresji. Takie sugestie pojawiły się u prawie 12% badanych nauczycieli. Podkreślano również ogromną rolę zabawy w edukacji małego dziecka. Zasygnalizowano także, że należałoby więcej uwagi poświęcać poszczególnym dzieciom, wsłuchać się bardziej w ich potrzeby rozwojowe. Dziecko bowiem, jak zauważyło kilkoro badanych, może być źródłem inspiracji dla nauczyciela, a jego program rozwojowy powinien wyznaczać kierunek podejmowanych działań edukacyjnych. Istnieje zatem potrzeba znacznego ograniczenia treści programowych, szczególnie dotyczących sfery poznawczej, na rzecz działań służących rozwijaniu sfery emocjonalno-społecznej. Jak wynika z badań, szczególnie młodzi nauczyciele sugerują odejście od odgórnie narzuconego harmonogramu zajęć w ciągu dnia. Uważają, że sztywne ramy, w które należy wpisać planowane zajęcia prowokują do pewnego

schematyzmu w działalności pedagogicznej. Także podział na grupy jednorodnie wiekowo nie jest właściwy, gdyż zachęca do ujednoczenia wymagań względem dzieci. Dzieje się tak, gdyż często wiek metrykalny dziecka jest utożsamiany z określonym poziomem jego rozwoju, co zmniejsza wrażliwość na dostrzeganie indywidualnych różnic rozwojowych. Zastanawiające jest natomiast, dlaczego aż 33,33% badanych nauczycieli nie potrafiło spojrzeć na edukację małego dziecka z perspektywy możliwych zmian. Czy to oznacza, że godzą się oni z zastaną rzeczywistością i nie chcą podjąć wysiłku w zniwelowaniu trudności, które dostrzegają w codziennej pracy z dzieckiem? Można odnieść wrażenie, że nauczyciele nie mają poczucia owej siły sprawczej, która prowadzi do przeobrażeń. Czują się zniewoleni przez warunki zewnętrzne i stąd przyjmują postawę bierną, nacechowaną obojętnością lub wyczekiwaniem.

Kolejna sekwencja pytań dotyczyła relacji: nauczyciel – rodzic, w kontekście zobowiązań, napotykanymi trudności w ich realizacji oraz zmian, jakie należałoby tu wprowadzić. Na pytanie: Jakie są, zdaniem Pani/Pana, najważniejsze powinności nauczyciela przedszkola względem rodziców, większość badanych (57,14%) odpowiedziała, że jest to przekazywanie informacji o dziecku. Dotyczy to zarówno postępów osiągniętych przez wychowanka, jak i trudności, które pojawiają się w toku pracy z dzieckiem. Równie liczna grupa respondentów, bo 54,76% ogółu badanych, uznała za istotną funkcję doradczą, podnoszenie kultury pedagogicznej rodziców oraz wspieranie w rozwiązywaniu problemów natury wychowawczej. Z kolei połowa badanych pedagogów wyraziła opinię, że do obowiązków nauczyciela należy aktywna i systematyczna współpraca z rodzicami celem obrania wspólnej linii oddziaływań wychowawczych względem dziecka. Ponadto nauczyciel powinien prezentować w kontaktach z rodzicami takie cechy, jak: uczciwość, szczerowość, otwartość, a tym samym budzić zaufanie i wzmacniać podmiotowość rodziców jako znaczącego partnera w procesie dydaktyczno-wychowawczym swoich dzieci na terenie przedszkola.

Wśród trudności, z którymi muszą się zmierzyć nauczyciele w kontaktach z rodzicami, na plan pierwszy wysuwa się niechęć do podjęcia współpracy z placówką przedszkolną, brak świadomości celowości wspólnych działań oraz zainteresowania sprawami przedszkolnymi. Takie zdanie wyraziło aż 61,90% respondentów. Przeszkodą w nawiązaniu partnerskich relacji z rodzicami jest również prezentowana przez nich postawa roszczeniowa zarówno wobec instytucji, jak i jej przedstawicieli w osobach wychowawców. Jak zauważa 26,19% badanych, opiekunowie dziecka mają często bardzo wygórowane wymagania i oczekiwania co do oferty edukacyjnej przedszkola oraz podejmowanych działań opiekuńczo – wychowawczych. Brak czasu, nieustanny pośpiech, traktowanie przedszkola jako

przechowalni to kolejne „grzechy” rodziców, które utrudniają efektywną współpracę z pedagogiem. Na ten problem wskazało 19,05% badanych. Podobna liczba opinii związana jest z zatajaniem przez rodziców istotnych informacji dotyczących dziecka, a mających wpływ na jego funkcjonowanie w środowisku przedszkolnym. Wśród innych przeszkód, które wytypowano na podstawie analizy ankiet, należałoby wymienić: nadopiekuńczość rodziców, prezentowanie postawy typu: „ja wiem lepiej”, bagatelizowanie problemów czy też ignorowanie udzielanych rad.

W celu przezwyciężenia wskazanych trudności w relacjach ze środowiskiem rodzinnym dziecka, nauczyciele proponują zintensyfikowanie kontaktów indywidualnych. Blisko 70% respondentów dostrzega potrzebę włączenia rodziców w proces wychowawczo-dydaktyczny. Służyć temu mają zarówno bezpośrednie rozmowy z opiekunami dziecka, jak i kontakty korespondencyjne, w których nauczyciel będzie informował o sukcesach dziecka, wskazywał jego słabsze strony oraz sugerował plan naprawczy, wspierający rozwój dziecka w określonych sferach. Istotne miejsce wśród podanych propozycji współpracy zajęły także kontakty grupowe, między innymi: spotkania ze specjalistami z różnych dziedzin, poświęcone omawianiu konkretnych problemów natury wychowawczej, zdrowotnej, psychologicznej czy socjologicznej; zajęcia otwarte dla rodziców; współdziałanie w organizowaniu wycieczek, imprez kulturalnych, sportowych; podejmowanie prac na rzecz przedszkola i społeczności przedszkolnej. Znaczna grupa nauczycieli (26,19%) postulowała wprowadzenie obowiązku udostępnienia dokumentacji prezentującej przebieg rozwoju psychofizycznego dziecka oraz wyników badań przeprowadzonych przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Obecnie bowiem rodzice muszą wyrazić zgodę na udostępnienie informacji o dziecku osobom trzecim, w tym przypadkiem wychowawcy, który przejmuje opiekę nad dzieckiem w przedszkolu. Te utrudnienia odbijają się negatywnie na planowaniu pracy pedagogicznej z dziećmi, gdyż niepotrzebnie wydłuża się czas poświęcony na poznanie każdego wychowanka, określenie posiadanych kompetencji i możliwości oraz wytyczenie indywidualnej drogi rozwoju. Niepokój może budzić fakt, iż mimo tak wielu uwag pod adresem rodziców dzieci uczęszczających do przedszkoli, aż 28,57% badanych nauczycieli nie potrafiło sformułować propozycji zmian, ani nawet określić kierunku przeobrażeń w relacjach między środowiskiem przedszkolnym i rodzinnym podopiecznego.

Trzecim z wymienionych obszarów nauczycielskiego działania jest sprostanie wymaganiom stawianym przez nadzór pedagogiczny, i to zarówno ten bezpośredni w osobie dyrektora placówki jak i ten, reprezentowany przez urzędników wyższego szczebla na poziomie kuratorium oraz ministerstwa. W ramach podstawowych obowiązków nauczyciele

wymienili prowadzenie dokumentacji (33,33%) oraz przestrzeganie przepisów prawa oświatowego (30,95%). Budujący może być fakt, że doksztalcanie, podnoszenie kwalifikacji zawodowych oraz samokształcanie zostały również umieszczone w kategorii powinności nauczyciela przedszkola. Taką opinię wyraziło 26,19% badanych. Blisko 17% badanych uznało realizację treści kształcenia zawartych w *Podstawie programowej wychowania przedszkolnego* za priorytetowe zadanie, z którego będą rozliczani przez nadzór pedagogiczny. Zastanawiające jest natomiast, dlaczego nauczyciele w badanej kategorii wymienili obserwację dziecka, prowadzenie diagnozy a także ewaluację, która pozwala planować działania interwencyjne i wspomagające rozwój dziecka lub danej grupy dzieci. Wydaje się, że bardziej zasadnym byłoby wyartykułowanie tych kwestii jako powinności względem dziecka aniżeli traktowanie ich jedynie jako wymagań ze strony osób kierujących działalnością przedszkola.

Do przeszkód, stojących na drodze w wypełnianiu zobowiązań wobec nadzoru pedagogicznego, nauczyciele zaliczyli przede wszystkim nadmierną biurokrację (35,71%) oraz częste zmiany w przepisach prawa oświatowego (19,05%). Nie budzi zatem zdziwienia fakt, że ograniczenie dokumentacji oraz zwiększenie stabilności w obszarze prawa oświatowego, były podstawowymi postulatami, jakie formułowali nauczyciele. Wyraziło je odpowiednio 38,09% i 26,19% ogółu badanych. Ponadto, jako znaczące utrudnienie w wypełnianiu powinności, nauczyciele wymienili brak wystandaryzowanych narzędzi diagnostycznych, służących rozpoznaniu poziomu rozwoju dziecka oraz ocenie możliwości jego zmiany w kierunku pedagogicznie pożądanym. Takie podejście wydaje się być konsekwencją wcześniej wyartykułowanego obowiązku prowadzenia diagnozy i ewaluacji. Również niewłaściwe relacje interpersonalne z przełożonymi, brak życzliwości, negatywne nastawienie do osoby nauczyciela, postrzegano jako przeciwności, które utrudniają bądź nawet uniemożliwiają wypełnianie wyznaczonych obowiązków. Nadzór pedagogiczny, jak zauważyło kilkoro badanych (11,90%), powinien zrezygnować z funkcji nakazowo-kontrolnej i skupić się bardziej na działalności doradczej oraz wspomaganie pedagogów, a w szczególności młodych adeptów zawodu nauczycielskiego. Niestety, znaczna grupa badanych (26,19%) nie chciała, bądź nie potrafiła wskazać przeszkód w wypełnianiu powinności określonych przez nadzór pedagogiczny. Natomiast aż 40,48% nauczycieli zastosowało strategię unikania i nie podało żadnych propozycji zmian w tym zakresie. Taką postawę można zinterpretować jako wyraz nauczycielskiego posłuszeństwa i pewnej inercji wobec osób, instytucji zarządzających oświatą

Dokonując podsumowania uzyskanych wyników, warto przywołać K. Konarzewskiego (2002), który stwierdził, iż „miarą profesjonalizmu nie jest bynajmniej liczba znanych i stosowanych metod, lecz stopień autonomii działania. Specjalista to ktoś, kto potrafi pracować bez wskazówek i nadzoru; ktoś, kto nie traci głowy, gdy zawodzą rutynowe metody, bo potrafi metody nie tylko stosować, lecz także – w razie potrzeby – tworzyć” (s. 6). Owa autonomia, jak się okazało, nie zależy jedynie od uwarunkowań zewnętrznych, wyznaczonych przez system kierowania oświatą czy stosunki międzyludzkie panujące w placówkach przedszkolnych. Ale przede wszystkim tkwi w samym nauczycielu. I tylko wówczas będzie możliwe jej urzeczywistnienie, gdy nauczyciel w pełni zrozumie sens własnej działalności zawodowej.

Abstract

A contemporary pedagogue functions in an area of vocational actions determined by two categories: freedom and compulsion. It is worth a closer look and an analysis of expectations, requirements and demands of individuals and institutions directed towards a kindergarten teacher. On the other hand, one should ask teachers how they perceive their place and role in the education of a young child. A search for an answer to this question became an inspiration to carry out a survey among kindergarten teachers.

Key words: a kindergarten teacher, duties, obstacles, suggestions of changes

Bibliografia:

- BAŁACHOWICZ J. *Style działań edukacyjnych nauczycieli klas początkowych*, Warszawa: Wydawnictwo „Comandor”, 2009, 335 s. ISBN 978-83-61121-07-7.
- GRZESZKIEWICZ B. *Nauczyciel wychowania przedszkolnego w perspektywie jutra*, W: Perzycka E. (red.), *Nauczyciel jutra*, Toruń: Wyd. A. Marszałek, 2006, s.183-197. ISBN 83-7441-381-6 i ISBN 978-83-7441-381-7.
- JAKUBOWICZ-BRYX A. *Rola nauczyciela w rozwijaniu aktywności twórczej dzieci w młodszym wieku*, W: Bednarova J. (red.), *Tvořivost učitele v primárním vzdělávání*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008, s. 100-106. ISBN 978-80-7372-422-1.
- KONARZEWSKI K. (red.) *Sztuka nauczania. Szkoła*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002, 210 s. ISBN 83-01-1194-7.
- PUŚLECKI W. *Pełnomocność ucznia*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2002, 217 s. ISBN 83-7308-165-8.
- ZALEWSKA E. *Nauczyciel klas I – III wobec wyzwań reformy edukacji: posłuszny realizator czy autonomiczny profesjonalista?*, *Problemy Wczesnej Edukacji*, Nr 1 (3), 2006, s. 62-71. ISSN 1734-1582.

Dr Jolanta Nowak
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Instytut Pedagogiki
ul. Chodkiewicza 30
85-064 Bydgoszcz
e-mail: nowakjolanta@wp.pl